

עדנה גורני

עורכת מדור שירת הסביבה

ציטוט מומלץ

גורני ע. 2021. מכונת החרות / דן פגיס. אקולוגיה וסביבה 12(2).

לשועל שלג סיבירי (*Vulpes lagopus*) טכניקות ציד ייחודיות. בחודשי החורף הארוכים, כשהציפורים (המזון המועדף עליו) נודדות דרומה, מפנה השועל את מאמציו לציד מכרסמים, החיים במחילות מתחת לשמיכת השלג. השועל נעזר בחוש שמיעה מחודד ביותר, ואף בשדה המגנטי של כדור הארץ, כדי לאתר את מיקומו המדויק של המכרסם. או אז מנתר השועל לגובה של כמטר, וצולל מטה כשראשו קדימה, ישירות לתוך השלג, כדי לצוד את המכרסם.

מכונת החרות / דן פגיס

14 ביולי, 2021

גיליון קיץ 2021 / כרך 12(2)

[שירת הסביבה](#)

בְּכִלּוּבוֹ שֶׁל שׁוּעַל הַשֶּׁלֶג הַסִּיבִירִי,

שָׁבִי מִיָּחַס,

הַצָּבָה מְכֹנֶת הַחַרּוֹת.

זֶהוּ גִלְגַּל בְּרֹזֶל בְּקֶטֶר 90 ס"מ

מְקַף דִּפְּוֹן עָגֹל כְּתָף, בְּרֹחַב 30 ס"מ;

בְּפָנִים הַדִּפְּוֹן בּוֹלְטִים שְׁלִבֵי אַחִיזָה,

וְהַצִּיר שֶׁעָלִיו סוֹבֵב הַגִּלְגַּל תְּקוּעַ בְּקִיר

כֹּל אֵימַת שֶׁהַשׁוּעַל הַסִּיבִירִי עֵיף

הוּא מְנַתֵּר פְּנִימָה

וּמְתַחִיל לְרוּץ.

מְכֹנֶת הַחַרּוֹת מְגוֹלְלַת

שְׁבִיל מְסַחֵר

לְאַרְבַּע מֵאוֹת הַרְגָלִים שֶׁלוֹ

החולפות פרוח

מתחת לגוף הקסוף

חזרה

אל סוף צפון

את הגלגל משמנים כל שבוע.

מתוך: מילים נרדפות, הקיבוץ המאוחד, תשמ"ב, 1982

בין המילים

האוקסימורון בולט בכותרת השיר – מכונת החירות – ניגוד מוחלט בין מכונה, חפץ קונקרטי שאפשר בקלות להגדיר, להסביר את פעולתה ואף לכמת אותה, לבין חירות, מושג מופשט שיש לו אלפי הגדרות ואף לא הגדרה ממצה אחת, שאי אפשר למדוד את ממדיו ואת אופן פעולתו.

מכונת החירות מוצבת בכלוב של שועל השלג הסיבירי. כאן עולה אוקסימורון נוסף – הניגוד בין מכונה לבין חיה. היצור החי הזה שבוי בכלוב. הוא אמנם מיוחס – ייתכן בשל יופיו – ובכל זאת שבוי בכלוב. איך תוכל מכונת החירות לחלץ אותו מכלאו?

לאחר קריאת המפרט הטכני של המכונה, ברור לכול שזהו גלגל שמוצמד לקיר, ואכן, כל אימת שהשועל עייף הוא מתחיל לרוץ על הגלגל, כמו אוגר בכלוב. כאן יש לכאורה ניגוד, כי אם השועל עייף, עליו לנוח ולא לרוץ. אפשר להבין כי השועל עייף מהשבי, מהכלא, ומנסה לברוח ממצאות חייו המונוטוניות על-ידי ריצה. אבל מכונת החירות מסתובבת ומסתובבת ואינה מובילה לשום מקום – השועל אינו מתקדם, אלא רץ במקום ונשאר בתא כלאו.

שועל שלג סיבירי בגן החיות. Big Bear Alpine Zoo, קליפורניה, ינואר 2019 | צילום: Vahe Martirosya, Flickr, CC BY-SA 2.0

אשליית השחרור נרקמת במילים – כאשר מסתכלים על השועל ועל רגליו הדוהרות במהירות נראה כאילו יש לו מאות רגליים שחולפות כרוח ומביאות אותו "חזרה אל סוף צפון". הכיסופים של השועל לחופש, לסוף צפון, מהדהדים את כיסופיו של רבי יהודה הלוי לארץ ישראל "לבי במזרח ואנכי בסוף מערב". אם רצינו למצוא בדימוי הזה תקווה, דן פגיס מפוגג אותה בשורה החותמת את השיר - זוהי רק מכונה – אין נחמה – "את הגלגל משמנים כל שבוע". בגן החיות הטבע האחר הופך לחפץ שניתן לרכישה. אנחנו, מייצגי התרבות, מביטים בחיה. מה אנחנו רואים? מה איננו רואים? הכנסת הטבע הפראי לתוך גן חיות היא אכזרית, ובמקרים רבים גורמת סבל רב לחיות הכלואות. אקסל מונתה, מחבר הספר הנפלא מגילת סן-מיקלה, כתב: "החיה האכזרית, הפראית, איננה מאחורי סורגי הכלוב. היא ניצבת לפניהם". קביעה זו מקבלת משנה תוקף אם נזכור שבסוף המאה ה-

19 ובתחילת המאה ה-20 הוצגו בערים המרכזיות של העולם 'הנאור' – פריז, המבורג, אנטוורפן, ברצלונה, לונדון, מילאנו וניו יורק – בתצוגות אתנוגרפיות או בגני חיות אנושיים, גברים, נשים וילדים שהובאו מהמושבות שברחבי האימפריות הקולוניאליות, לעיתים לצד חיות בר מאותם אזורים. אז נטען כי לתצוגות ערך חינוכי לימודי, כפי שעדיין טוענים לגבי גני חיות. המעט ששירו של דן פגיס מבקש מאיתנו לעשות הוא לשאול שאלות, ולא לקבל כמובנת מאליה את זכותנו לכלוא בעלי חיים במאסר עולם ללא אפשרות ערעור, שחרור מוקדם או חנינה.